

מחלקת השימור - עיריית תל-אביב יפו

קטלוג פרטים אופייניים לבניינים לשימור בתל אביב

אורית מילבואר אייל אדריכלות

עיריית תל-אביב יפו

מינהל ההנדסה

אגף תכנון ובניין ערים

מחלקת שימור

אד' ירמי הרפמן

אד' תמרה גרון

אד' עמיר פלג

מילבואר-אייל אודיכלות

אד' אורית מילבואר-אייל

אד' הדס ריקס

תודות: סיון אברג'ל - משרד אמנון בר-אור, גיליה ברגר, חוני המעגל, שולה וידריך, אבי משיח, גיורא סולר, ניצה סמוק.

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר, כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט, אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

Printed in Israel

אמרתו המפורסמת של האדריכל מיס ואן דר רואה: "אלוהים נמצא בפרטים" הנחתה אותנו כעורכי קטלוג השימור של תל-אביב יפו. יש בקטלוג תשומת לב מיוחדת לפרטי הבניינים ולחיבור ביניהם. פרטי הבנייה משקפים, לחוד ויחדיו, תפישת עולם רחבה ומאפשרים זווית התבוננות נוספת על תקופות הבנייה השונות. עריכת הפרטים, זה לצד זה, מאפשרת הצצה אל מגוון העיצובים בצד תרבות חדשות לגבי השפעה של היבטים כלכליים, חברתיים, טכנולוגיים ואדריכליים על הכרעות בתחום העיצוב. הקטלוג מחולק לארבע תקופות בנייה המהוות ציוני דרך בהתפתחות העיר תל אביב. הפרקים מסודרים בסדר כרונולוגי ולא על פי סדר חשיבותם .

בניה סמפלרית (1870-1920)

הבניה הסמפלרית הינה הסגנון האופייני להתיישבות הסמפלרית בארץ ישראל.

הסמפלרים היו כת דתית נוצרית חברי חברת המקדש (TEMPEL) תנועה דתית פרוטסטנטית שנוסדה בדרום גרמניה באמצע המאה ה-19. מטרתם היתה לשמש

דוגמא לעם היהודי כיצד ניתן ליישב את הארץ ולהכשירה לקראת בואו של המשיח.



במהלך המחצית השניה של המאה ה-19 ותחילת המאה העשרים הרקמו מספר רב של מושבות סמפלריות ברחבי ארץ ישראל, תושביהן עסקו

בחקלאות, מלאכה ומסחר, וקיימו חיים קהליים עשירים ויחסי שכנות עם ערבים ויהודים.

בסוף המאה התשע-עשרה באזור תל-אביב-יפו של היום הקימו המתיישבים הטמפלרים שלוש מושבות:

1. המושבה האמריקאית – גרמנית סמוך ליפו - שנת 1868

2. שרונה – שנת 1869 (איזור הקריה של היום)

3. ואלהלה - 1895 (בגדה הדרומית של תוואי המסילה ההיסטורית)

תרומת המתיישבים הטמפלרים להתפתחות האזור היתה, בין היתר, בתחומי החקלאות, הבניה והתכנון העירוני.

בשנת 1890 בואלהלה נוסד מפעל "האחים וגנר" ליציקות מתכת ומשנת 1906 במנשיה פעל בית חרושת וילנד ליצור אלמנטים טרומים מבטון. בלוקים חלולים, בלוטרדות למעקות המרפסות ולגדרות, עמודי המרפסות, סוגי ריצוף שונים, מדרגות, מסגרות סביב הפתחים, מזחלות לגגות, צנורות השקייה לפרדסים וכד'.

הטמפלרים שילבו שיטות בניה אירופאיות עם שיטות בניה מקומיות ארפיניות לתקופה. לבניה השתמשו באבן מקומית (אבן כורכר, אבן גיר). מתחילת

המאה העשרים שולבו בבניה אלמנטים טרומים עשויים בטון.

מרבית הבתים היו צמודי קרקע, בני קומה אחת או שתיים עם גג משופע מחופה רעפים. הבתים כללו מרתפים לאחסון המזון ולאגירת מי גשם. המערכת הקונסטרוקטיבית היתה קירות נושאים עם תקרות עץ וקמרונות בחלק מהמרתפים. בשלב מאוחר יותר השתנתה לתקרות בטון עם קורות פלדה. גמר החזיתות



היה טיח חזק על בסיס סיד, בשילוב משטחי אלמנטים טרומים ללא טיח וללא צביעה. לבתים עיבוויי טיח בפנינות, במסד ובתפר בין הקומות. הם הובלטו בדרך כלל על ידי צביעה בהירה או כהה יותר מקירות הבית. הפתחים היו בפרופורציה עם הדגשה אנכית. הריצוף האופייני כלל בלטות בטון מעוטרת ובלטות חרוטות במרפסות. נעשה שימוש רב בעץ, במיוחד בחללים הפנימיים: בתקרות, במרפסות, בריצוף, בגרמי המדרגות. החלונות, הדלתות והתריסים לפתיחה גם כן היו עשויים עץ.

נוה צדק - השכונות היהודיות הראשונות מחוץ לחומות יפו (1880-1920)



השכונה נוה צדק שאנו מכירים כיום הינה איגוד של מספר שכונות שונות שהוקמו בשכונת זו לזר ואוחדו תחת השם נוה צדק בשנות ה-80 עם הכנתה של תוכנית השיקום לאזור.

שכונת נוה צדק היא השכונה היהודית הראשונה

מחוץ לחומות יפו העתיקה. גרעין השכונה נוסד ב-1887, צפון מזרחית ליפו ולשכונות הגרמניות הצמודות לה, על גבעה, בשיפוע לכיוון הים.

מייסדי נוה צדק ביקשו להקים שכונה המנותקת ממסורת הבניה הישנה, עם בתים קטנים ונאים ועם רשת רחובות אורתוגונאלית. גבעות החול יושרו וארבעים ושמונה המגרשים (כ- 170 מ"ר כל אחד) נחלקו לשלוש שורות ארוכות של בתים צמודים בני קרומה. את הבתים הראשונים בנו סתתים יהודים



שהובאו מראשון לציון, דבר שהעלה את חמתם של הבנאים הערביים. כל שורה הייתה בת שישה-עשר מגרשים ונחצתה ע"י רחוב ברוחב 6 מטרים. בין שורות הבתים עברו הרחובות שטיין ורוקח. רוב הבתים היו עשויים אבן כורכר, בכל מבנה מאורך היו שמונה דירות בעלות שני חדרים, ששטחם כ-34 מ"ר, חצר קדמית

ובה מטבח, חדר רחצה ובית שימוש (מאוחר יותר). במרכז השכונה נחפרו שתי בארות מים (מאוחר יותר נחפרו בארות בחצרות הבתים). לאחר ניסיון לא מוצלח לבנות גגות שטוחים נבנו הבתים עם גגות רעפים אדומים, תוצרת מרסיי. את קירות הבית ציפו בטיח סיד עם שברי רעפים גרוסים.

מאפייני הבנייה בשכונת נוה צדק המורחבת:

- עירוב מאפיינים של הבנייה הטמפלרית והיפואית.
- המבנים בנויים, צמודים זה לזה בגובה של קומה עד שתיים, עם גגות רעפים.
- מגרשים צרים וארוכים; החזית הצרה פונה לרחוב.
- הבנייה מופנמת סביב לחצרות, המוקפות גדר גבוהה ובה שער אחד.
- הבתים בנויים קירות נושאים מאבן כורכר מחופה בטיח סיד, צבועים בגרני אדמה.
- שימוש נרחב באלמנטים טרומיים יצוקים מבטון, כאלמנטים אדריכליים, כולל אריחים מצויירים.
- חלונות, דלתות ותריסי עץ בפרופורציות אנכיות.
- פרטי הנגרות משתנים מתקרפה לתקרפה.

הסגנון האקלקטי (1920-1930)



הסגנון האקלקטי הינו לקט סגנונות וחיפושי דרכים לעיצוב סגנון עם זהות מקומית ו/או לאומית. סגנון זה היה נפוץ באירופה של המאה ה-19.

סגנון בניה זה התפתח בארץ בתקופת העלייה ה-3 וה-4, כאשר מסת

הבניה העיקרית התגבשה בשנות ה-20. הסגנון מבטא ניסיון לחבר בין מזרח למערב ולפתח סגנון ארץ ישראלי יחודי או לחלופין לייבא את סגנונות המקור של העולים מארצות מוצאן השונות.

הסגנון מתבטא בחיקוי סגנונות קלאסיים עם אלמנטים עיטוריים רבים: מערכת בליטות ושקעים בטיח, כרכובים, מסגרות סביב החלונות ושילוב מוטיבים תנכיים (יהודיים) כדוגמת מנורה, מגן דוד וכד'. הדגשה מיוחדת של כרכוב עליון /מעקה גג.

קומפוזיציה סימטרית מודגשת בדרך כלל בחזית הראשית, בין היתר, על ידי שילוב אדוקים מצולבים בצדדים/ בפינות או במרכז החזית הראשית. רוב המרפסות היו זיזיות עם מעקות מפורזלים או בלוסטרדה וזיזים דקורטיביים מפריקסט בטון. מרפסות שקועות במסה הופנו בדרך כלל לחצר אחורית. בדומה לתקופות הבניה הקודמות נפוץ שימוש באלמנטים טרומים מבטון.

רב המבנים נבנו צמודי קרקע, בני שתיים עד שלוש קומות עם גג מחופה רעפים או גג שטוח. המערכת הקונסטרוקטיבית היתה של קירות נושאים מאבני כורכר,



לבני זיפדיף או, מאוחר יותר, מלבני סיליקט. התקרות נבנו מקונסטרוקציה עץ או בטון עם מערכת קורות פלדה (רלטים). הפתחים בפרופורציה אנכית החלונות, הדלתות והתריסים לפתיחה נעשו מעץ. הריצוף הארפיני היה בלטות בטון מעטרות. חומרי גמר היו טיח חלק על בסיס סיד וצבע על בסיס סיד עם מערכת גוונים שונים להדגשת האלמנטים העיטוריים.

יש לציין במיוחד את מבני הפאר שנבנו במחצית השנייה של שנות העשרים וזכו לשם "בתי החלומות". בסוף שנות העשרים ניתן לזהות מאפיינים של ארט-דקו וארט-נובו בפרשנות מקומית.

בתל-אביב מבנים בסגנון אקלקטי מרוכזים בתחומי "העיר האדומה" בעיקר ברחובות מונטיפיורי, יבנה, נחמני, הרצל, לילינבלום נחלת בנימין, קטע מערבי של שד' רוטשילד ויהודה הלוי.

הבניין הבולט הראשון ברוח זו היה בניין הגמנסיה העיברית "הרצליה". מבנים – נציגי הסגנון: בית פגודה – מונטיפיורי 43, בית הדקל – נחלת בנימין 8, בית לוי – שד' רוטשילד 46, בית ביאליק – ביאליק 22, האדריכלים המובילים בתקופה: יהודה מגידוביץ, אלכסנדר לוי, צבי טבצ'ניק, משה צ'רנר, דב טשודנובסקי.

אדריכלות הסגנון הבינלאומי (1931-1956)



הסגנון הבינלאומי או הסגנון המודרני המוקדם (המכונה לרוב "באוהאוס" על שם בית הספר רב ההשפעה) רווח בתל-אביב מתחילת שנות ה-30 ועד סוף שנות ה-50. בשנות ה-30, עם הגעת ערלים רבים נוספים לעיר, רובם בורגנים ממוצא גרמני,

הגיעה לארץ השפעת התנועה המודרניסטית באדריכלות אשר הובלה על ידי אנשי הבאוהאוס ואישים ארופאים נוספים כדוגמת לה קורבזייה. עבור אדריכלים יהודים-גרמנים רבים, שהושפעו מרוח הבניה הארופאית החדשה, השתלבה תפישת הסגנון הבינלאומי עם רוח החלוציות והסוציאליזם של הישוב היהודי החדש.

תל-אביב מוכרת כבירת הסגנון הבינלאומי, בה קיים המקבץ העשיר והגדול ביותר של מבנים שנבנו על פי עקרונות התנועה המודרנית. ריכוז גבוה ואיכותי של מבנים בסגנון הבינלאומי קיים בלב העיר, לאורך שדרות רוטשילד וב"עיר הלבנה" המרכזית ומסביב לכיכר דיזינגוף.

ביוני 2003 הכריז אונסקו, ארגון האומות המאוחדות לחינוך, מדע ותרבות על ה"עיר הלבנה" – מרקם עירוני, היסטורי ויחודי של תל-אביב-יפו, כאתר מורשת תרבות עולמית. ההכרזה היא למעשה הכרה בינלאומית רשמית ביחודה של תל-אביב כמייצגת בצורה מובהקת את אדריכלות הסגנון הבינלאומי ("באוהאוס")



עקרונות הסגנון הבינלאומי: אדריכלות כנפח ולא כמסה, משמעו ביטול תיפקודו הנושא של הקיר באמצעות שימוש בשלד בטון או פלדה. על ידי כך מתאפשרת יצירת חללים רחבי מידות וחופשיים מאלמנטים בנויים, א-סימטריה ורגולאריות במקום הסימטריה הקלאסית והימנעות מכל קישוט חסר יעוד שימושי. האדריכלות המקומית

בתל-אביב דחתה מעט את הרציונליזם הקשה שיצר צורת וקומפוזיציות מופשטות והעדיפה את צורת הביטוי של העקומה והזרימה של הקווים האופקיים שבאו לידי ביטוי במרפסות מעוגלות או בגרשי בניין שלמים שעוצבו כחלקי עיגול.

הסיבות לשימור מבנים הן שונות ומגוונות אך הן מעידות על יחסה של החברה לעצמה ולערכיה. מטרת הקטלוג לספק כלי שימושי באמצעותו יוכל המתכנן המשמר להבין את רוח התקופה של המבנה אותו הוא משמר וממנה להקיש פתרונות אדריכליים ועיצוביים המתאימים לו.

בבחירת הפרטים לכל פרק נלקחו בחשבון שיקולים כגון מגוון הפרטים הקיים, איכות הפרט והרלוונטיות/ מידת ההשפעה האדריכלית של סוג הפרט. מיפוי הפרטים על מפת ההתמצאות בראשית כל פרק מאפשרת לקורא לתכנן מסלול אדריכלי נוח באמצעות הספר ומספק ראייה רחבה יותר של ריכוזי הפרטים הגדולים בעיר.